

Benito Pérez Galdós

Tristana

Sa španjolskog prevela

Dora Jelačić Bužimski

I.

U napućenoj četvrti Chamberí, bliže Vodotornju nego Cuatro Caminosu, živio je, ne tako davno, gospodin dobrog izgleda i neobičnog imena; nije stanovao u kući staroga roda jer ih tamo nikad nije bilo, već u unajmljenoj pučkoj sobi, jednoj od onih jeftinih, bučnih, u blizini krčme, zalogajnice, prodavaonice kozjeg sira i s uskim unutarnjim dvorištem te s brojem sobe na vratima. Prvi put kad sam se susreo s tom osobom i kad sam primijetio njegovu vojničku pojavu starog kova, nešto poput slikovitog podsjetnika na stare flamanske regimente, rekli su mi da se zove don Lope de Sosa¹, imenom koje se izdiglo iz kazališne prašine ili balade kakve se nalaze u retoričkim knjižicama; i, uistinu, neki od njegovih zlobnih prijatelja zvali su ga tako; ali on se odazivao na don Lope Garrido. S vremenom sam saznao da mu je u krsnom listu pisalo don Juan López Garrido, iz čega proizlazi da je ono zvučno don Lope bila gospodinova izmišljotina, poput otmjenog dodatka namijenjenog uljepšavanju osobnosti; i tako je dobro pristajalo njegovu osušenom licu, čvrstih i ple-

1 Lope de Sosa lik je iz pjesme „La cena jocosa“ („Šaljiva večera“) Baltasara de Alcázara (1530. –1606.) Napomena: prevoditeljica je autorica svih bilješki uz ovaj roman.

menitih crta, tako je dobro pristajalo uz uspravnu ukočenost tijela, uz orlovski nos, uz visoko čelo i živahne oči, uz prosijede brkove i kratku, krutu i prkosnu bradicu, da se taj čovjek nije mogao drugačije zvati. Trebalo ga je ili ubiti ili zvati don Lope.

Dob ovog dobrog gospodina, prema njegovu vlastitom izračunu, kad god bi se povela riječ o tome, bila je brojka koju je bilo nemoguće provjeriti kao što je nemoguće saznati vrijeme na pokvarenom satu čije se kazaljke uporno ne pomiču. Zaustavio se na četrdeset devet, kao da ga je instinktivni strah od pedesete zaustavio na tom strašnom pragu polovice stoljeća; ali ni sam Bog, uz svu svoju moć, nije mu mogao oduzeti pedeset i sedam godina koje su, iako dobro očuvane, bile stvarne. Odijevao se pedantno i vrsno koliko mu je to dopuštalo njegovo skromno imanje, uvijek je imao dobro poravnat cilindar, dobar zimski kaput, u svako doba tamne rukavice, elegantan štap ljeti i odijela primjerenija mladosti nego zrelim godinama. Don Lope Garrido, da odmah razjasnimo, bio je veliki strateg u ljubavnim bitkama i ponosio se time što je jurišao na više kula čednosti i osvojio više utvrda poštenja nego što je imao vlasi na glavi. Sad već istrošen i za odbaciti, nije se mogao odreći svoje vragolaste sklonosti, pa kad bi god naišao na lijepe žene, pa čak i one koje nisu bile lijepe, zauzeo bi stav i bez zle im namjere upućivao izražajne poglede koji su, doduše, bili više očinski nego zločesti, kao da im je njima poručivao: „Spasile ste se, sirotice! Zahvalite Bogu što se niste rodile dvadeset godina ranije. Čuvajte se onih koji su danas ono što sam bio ja iako bih se, ako me prisilite, usudio reći da u ova vremena nema onoga koji bi mi bio ravan. Više nema mladića, a kamoli kavalira, niti muškaraca koji znaju što im je činiti u društvu dobre djevojke.“

Bez ikakve profesije dobri don Lope, koji je u boljim vremenima uživao u pristojnom bogatstvu, i koji je sada posjedovao tek pravo plodouživanja u provinciji Toledo, u ratama i u razočaravajuće umanjenim iznosima, provodio je život u dokonim i ugodnim zabavama u kasinu posvećujući, također planski, nešto vremena posjećivanju prijatelja, kruženju po kavanama i ostalim mjestima, ili preciznije rečeno mjestima za opuštanje koje sada nema potrebe imenovati. Živio je na tako udaljenom mjestu isključivo zbog jeftina stanovanja koje je, čak i uz trošak tramvajske karte, koštalo vrlo malo u toj zoni, a povrh toga moglo se uživati u prostranstvu, prozračnosti i oku ugodnim horizontima. Garrido više nije izlazio noću; ustajao je točno u osam, a na brijanje i uređivanje, jer je o sebi brinuo pomno i bez žurbe poput svjetskog čovjeka, potrošio bi dva sata. Vani bi bio do jedan, jer to je bilo nepogrešivo vrijeme za skroman ručak. Nakon toga opet na ulicu, do večere, između sedam i osam, ništa skromnije od ručka, a kojiput i oskudnije, što nisu uspijevale prikriti ni najosnovnije kulinarske vještine. Ono što je bilo najvažnije naglasiti jest da, iako je don Lope izvan kuće i na okupljanjima u kavanama ili kasinu bio sav ljubazan i uljudan, u svom je domu znao spojiti brižne i prijateljske riječi s autoritetom neupitnoga gospodara.

S njim su živjele dvije žene, jedna služavka, a druga, barem po imenu, gospođica, koje su se izmjenjivale u kuhinji i u raznim grubim kućanskim poslovima bez razlike u hijerarhiji, u savršenom i sestrinskom skladu, koji je više bio obilježen poniženjem gospođe nego ohološću služavke. Potonja se zvala Saturna, bila je visoka i suha, crnih očiju, pomalo muškobanjasta, a zbog nedavna udovištva nosila je strogu crninu. Nakon što je izgubila muža, zidara koji je pao sa skele na gradilištu banke, uspjela je smjestiti sina u

sirotište i zaposliti se kao služavka, pri čemu je za početak dobila kuću don Lopea, koja očigledno nije bila raj na zemlji. Druga, koju biste ponekad mogli smatrati služavkom a ponekad ne, jer je sjedala za gospodinov stol i oslovljavala ga s prisnim i opuštenim „ti“, bila je mlada, ljepuška, vitka, nevjerojatne bijele puti, nalik na alabaster; bezbojnih obraza, crnih očiju upadljivih više zbog svoje živahnosti i sjaja nego zbog veličine; upečatljivih obrva, kao oslikanih u luk vrhom najfinijeg kista; majušnih i crvenih ustašca, s nešto debljim, putenim usnama koje su pucale od krvi, kao da sadrže svu onu krv koja je nedostajala licu; zubiju sitnih, poput komadića zgrušanog kristala; kestenjaste i ne suviše bujne kose, sjajne poput svilenih niti i skupljene u ljupku nakupinu na vrhu glave. No, najkarakterističnije na tom neobičnom stvorenju bilo je to što je cijela djelovala besprijeckorno čisto i uredno jer se ne bi zaprljala ni kada bi se upuštala u najgrublje kućanske poslove. Njezine ruke, savršenog oblika, ah, kakve ruke, imale su tajanstvenu moć, kao i njezino tijelo i odjeća, da se nižim slojevima fizičkog svijeta moglo poručiti: *La vostra miseria non mi tange*.² Cijelim svojim bićem odavala je dojam iskonske unutarnje čistoće, neokrznu-te bilo kakvim prljavštinama ili nečistoćama. U dronjcima, s peruškom u ruci, i prašina su je i smeće poštovali; a kad bi se dotjerala i obukla svoju ljubičastu haljinu s bijelim ružama, s visokom punđom probijenom ukosnicama sa zlatnim vrhovima, izgledala je kao vjerna slika japanske dame iz visokog društva. No to nije sve, činilo se da je cijela od papira, od onog toplog i živog pokretljivog papira na kojem nadahnuti orijentalni umjetnici prikazuju božansko i ljudsko, komično s dozom ozbiljnosti, i ozbiljno što izaziva smijeh. Njezino

2 *Vaša me nevolja ne dotiče*. Dante Alighieri, *Pakao* (II, 92).

matirano bijelo lice bilo je od čistog papira, njezina haljina od papira, njezine profinjene, zaobljene, ni s čim usporedive ruke od papira.

Još je trebalo objasniti srodstvo Tristane, kako su zvali tu lijepu djevojku, s velikim don Lopeom, vođom i gospodrom onog kokošinjca, jer ih ne bi bilo pravedno nazivati obitelji. U susjedstvu, i među malobrojnim ljudima koji su tamo navraćali u posjet ili iz znatiželje, bilo je svakojakih teorija. S vremena na vrijeme prevladavala su ova ili ona mišljenja o toj važnoj stvari; u razmaku od dva ili tri mjeseca vjerovalo se kao u evanđelje da je gospođica nećakinja velikog gospodina. Uskoro se brzo proširilo uvjerenje da je se smatra njegovom kćeri, a bilo je i naćuljenih ušiju u susjedstvu koje su je čule kako govori *tata*, kao lutke koje govore. Zapuhnuo je novi vjetar mišljenja, i pojavila se kao zakonska i autentična gospođa Garrido. Nakon nekog vremena nije ostalo ni traga tim ispraznim nagađanjima i Tristana, po mišljenju priprostog susjedstva, nije bila ni kći, ni nećakinja, ni supruga, ni išta velikom don Lopeu; bila je ništa i bila je sve, jer mu je pripadala kao kutija za cigarete, komad namještaja ili komad odjeće, a da mu to nitko nije mogao osporiti; a ona se činila tako ravnodušnom spram toga da bude kutija za cigarete, i zauvijek kutija za cigarete...!

II.

Nipošto se nije pomirila s tim jer se više puta, u toj godini koja je prethodila onome što će se ispričati, ta lijepa papirnata figurica pokušala otrgnuti s lanca, želeći pokazati karakter i svijest o tome da je slobodna osoba. Njezin je vlasnik nad njom provodio tiraniju koju bismo mogli nazvati napasničkom, namećući joj svoju volju sladunjavom nepokolebljivošću, ponekad je mazeći i tepajući joj, i gušeći u njoj svaku pobudu koja nije bila usmjerena na sporedne i nevažne stvari. Mlada djevojka imala je dvadeset i jednu godinu kada su se u njoj probudile težnje za neovisnošću, zajedno s razmišljanjima koja su joj zaokupljala um o vrlo neobičnim društvenim okolnostima u kojima je živjela. Još je bila zadržala postupke i navike djevojčice kada se ta situacija razvila; njezine oči nisu znale gledati u budućnost, a ako bi u nju i pogledale, ne bi vidjele ništa. Ali jednog dana usredotočila je pogled na sjenu koju je sadašnjost projicirala u buduće prostore, a ta slika nje same, rastegnuta udaljenošću, s tako izobličanim i slomljenim obrisima, dugo je zadržala njezinu pozornost, ukazujući joj na tisuće misli koje su je mučile i zbunjivale.

Kako bismo lakše razumjeli Tristanine nemire, potrebno je rasvijetliti sve o don Lopeu, da ga ne bismo smatrali ni bo-

ljim ni gorim nego što je doista bio. Taj je čovjek pretpostavljao da u svojoj svojoj dogmatskoj čistoći provodi kavalirstvo, ili viteštvo, koje bismo mogli nazvati mrtvačkim nasuprot ideji o živom ili pokretnom viteštvu; jer on je zakone te religije tumačio prekomjerno slobodno, a sve to rezultiralo je složenim moralom koji je, iako se činio njegovim, bio posve uobičajen, odnosno čest proizvod vremena u kojem živimo; moral koji je, iako je izgledao kao njegov izum, bio zapravo u njegovu umu koncentracija ideja koje su lebdjele u metafizičkoj atmosferi njegova doba, poput nevidljivih bakterija u fizičkoj atmosferi. Kavalirstvo don Lopea, kao vanjski fenomen, bilo je vidljivo svima: nikad nije uzео ništa što nije bilo njegovo, a po pitanju imovine svoju je osjetljivost dovodio do donkihotovskih krajnosti. Svoju oskudicu podnosio je junачki, a skrivao ju je dostojanstveno, često ukazujući na čin samoodricanja i osuđujući žudnju za materijalnim stvarima s prizvukom stoičke izdržljivosti. Za njega novac nikada nije bio ništa više od nečasnog metala i, kao takav, zasluživao je prezir svake plemenite osobe, bez obzira na radost koju je moglo donijeti njegovo zarađivanje. Lakoća s kojom mu je novac klizio iz ruku ukazivala je na taj prezir bolje od mudrovanja kojim je kritizirao ono što je, po njegovu mišljenju, bio uzrok korupcije i razlog zbog kojeg je u današnje vrijeme bilo sve manje kavalira. Što se tiče osobnog dostojanstva, bio je toliko pedantan i krhke otpornosti da nije trpio ni najbeznačajniju uvredu, niti dvosmislene riječi koje bi mogle sadržavati i trunku nepoštovanja. Vodio je tisuće bitki u svom životu, i tako je zagriženo branio zakone o osobnom dostojanstvu da je postao živi kodeks za pitanja časti, a bilo je općepoznato da se u svim sumnjivim slučajevima slož-enog zakona o dvoboјima konzultiralo velikog don Lopea, koji je davao mišljenje i presuđivao s redovničkim zanosom,

kao da se radilo o teološkom ili filozofskom pitanju od najveće važnosti.

Pitanje časti bilo je, dakle, za don Lopea srž i zbir cjelokupna umijeća življenja, koje je on upotpunjavao nizom posve proturječnih stavova. Iako se njegova nesebičnost mogla smatrati vrlinom, to zasigurno nije bio njegov prezir prema državi i pravosuđu kao ljudskim organizmima. Sudstvo mu je bilo odvratno; najniže zaposlenike porezne uprave, postavljene između institucija i poreznih obveznika da ih iznuđuju, smatrao je ološem dostojnim jedino za veslanje na galijama. Žalio je što u našem vremenu, u kojem ima više papira nego željeza i ima toliko ispraznih obrazaca, kavaliri više ne nose mač kako bi se obračunali s tolikim drskim ljenčinama. Po njegovu mišljenju, društvo je stvorilo razne mehanizme samo s ciljem održavanja besposličara, te progona i pljačkanja plemenitih i moralnih ljudi.

S takvim su idejama don Lopeu krijumčari i šverceri bili vrlo simpatični i, da je mogao, stao bi u njihovu obranu u ozbiljnoj nevolji. Prezirao je policiju, bilo tajnu ili onu u uniformi, i proklinjao je karabinjere i porezne inspektore, kao i one budale zaslužne za javni red koje, po njegovu mišljenju, nikada ne štite slabije od jačih. Bio je popustljiv prema Civilnoj gardi premda bi je on, sto mu gromova, organizirao na drugačiji način, s ovlastima za vođenje i izvršenje postupaka, kao istinsku religiju pravdoljubiva viteštva na ulicama i puteljcima. Kad je riječ o vojsci, zamisli don Lopea graničile su s ekstravagancijom. Takva kakvu ju je poznavao, bila je tek politički instrument, skup i k tomu glup, a on je smatrao da bi joj trebalo pridodati vjersku i vojnu organizaciju, poput drevnih viteških redova, s narodnom osnovom, obveznom službom, nasljeđivanjem zapovjedništva i generalskog čina